

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

FONDAS NR. 345 (SA)

**TRAKŲ PILIES TEISMAS
ТРОКСКИЙ ГРОДСКИЙ СУД**

**PILIES TEISMO TVIRTINAMŪJŲ, EINAMŪJŲ REIKALŲ AKTŲ IR DEKRETŲ
KNYGŲ; TVIRTINAMŪJŲ, EINAMŪJŲ REIKALŲ AKTŲ IR DEKRETŲ PROTOKOLŲ;
SUMARINIŲ, ORDINARINIŲ, TAKTINIŲ, TEISMO IR KT. REJESTRŲ APYRAŠAS
NR. 1**

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1669-1826 m

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

TRAKŲ PILIES TEISMO FONDO PAŽYMA

2005-02-14 Nr. A7

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Pilies teismai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau LDK) atsirado po 1564-1566 m. teisinės-administracinės reformos. 1564 m. Bielsko seimo nutarimai ir 1566 m. priimtas II Lietuvos Statutas sudarė naujo LDK administracinio suskirstymo pagrindus. Pagal šį naują teritorinį padalijimą Trakų vaivadijai priklausė Trakų, Gardino, Kauno ir Upytės pavietai. Trakuose buvo sudaryti ir pradėjo veikti pavieto pilies, žemės ir pakamario teismai. Lietuvos Statutas tiksliai padalijo pavietų pilies, pakamario ir žemės teismų kompetenciją ir juridiškai įtvirtino teisminę-administracinę reformą.

Pilies teismas buvo pirma instancija, nagrinėjusi bajorų baudžiamąsias bylas. Pagal Lietuvos Statutą jai priklausė bylos dėl bajorų dvarų užpuolimų, bažnyčių nuniokojimų, išžaginių, apiplėšimų, vagysčių, sukčiavimo, dokumentų klastojimo, padegimų, burtų arba kerėjimo, bajoro sužeidimo arba nužudymo, taip pat kiti sunkūs kriminaliniai nusikaltimai. Pabėgusių valstiečių ir tarnų bylos, pagal bajoro valią buvo nagrinėjamos tiek pilies, tiek ir žemės teisme.¹

Trakų pilies teismui priklausė visi paviete gyvenantys ar žemę turintys bajorai. Tai nebuvo pastoviai veikianti įstaiga, todėl pilies teismas bylų spręsti rinkdavosi kas mėnesį pavieto centre. Jo sesijos vadinosi gudiškai „*почку*“ arba lotyniškai „*kadencia*“. Jos vykdavo pakaitomis Trakuose arba Merkinėje². Sesijos turėjo prasidėti kiekvieno mėnesio pirmą dieną ir trukti dvi savaites. Pilies teismas buvo vienintelė institucija paviete, kurio pareigūnai buvo nerenkami, o skiriami. Jam vadovavo karaliaus skiriamas pavieto seniūnas, o vaivadijos centre (Trakuose) - vaivada, kuris čia vykdė seniūno funkcijas. Pilies teismo posėdžiai nuo XVII a. pr. vykdavo Trakų pusiasalio pilies patalpose. Vaivada nevisada turėjo laiko dalyvauti teismo posėdžiuose. Todėl jis įstatymo buvo įpareigotas pats sudaryti pilies teismą - savo nuožiūra paskirti savo vietininką (paseniūnį), pilies teisėją ir raštininką. Iš pilies teismo pareigūnų nebuvo reikalaujama specialaus mokslo ar pasirengimo. Užteko to, kad jie gyventų tame paviete, būtų bajorai, LDK piliečiai, garbingi žmonės, išmaną teisę ir moką gudišką kanceliarijos raštą.

¹ Butėnas D. *LDK valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII-XVIIIa.* - V; 1997, P.54.

² Baliulis A. ir kt. *Trakų miestas ir pilys. Istorija ir architektūra* - V; 1991.

Pilies teismas buvo kolegialus. Jame bylas nagrinėjo ir sprendė visi trys teismo nariai kartu: vaivada arba jo pavaduotojas paseniūnis, pilies teisėjas ir raštininkas. Vienam iš jų susirgus, arba dėl kitos svarbios priežasties negalint atvykti, teismo sesija neįvykdavo.³ Teisėjas trys kartus neatvykęs į teismo posėdį, netekdavo savo pareigų. Pilies teismo pareigūnų poelgiai galėjo būti skundžiami žemės teismui. Raštininkas tvarkė pilies teismo knygas, kurių pirmojoje dalyje buvo įrašomi įvairūs teisiniai aktai, o antrojoje dalyje – teisminis bylų nagrinėjimas. Į šias knygas buvo įrašomi ir valstybinės reikšmės dokumentai (seimo pasiuntinių instrukcijos, seimelių nutarimai, karaliaus universalai, privilegijos ir kt.). Įrašai pilies teismo knygose turėjo tokią pat notarinę galią, kaip ir žemės teismo knygose. Teismo pareigūnams darbe padėdavo vaznys. Jis išnešiodavo šaukimus, atlikdavo įvykio vietas apžiūrą, oficialiai patvirtindavo bylos aplinkybes, dalyvaudavo teismo posėdžiuose ir kt. Už smurtą prieš vaznį, įstatymai numatė griežtas bausmes.

Pilies teismo veiklą ir funkcijas detalai reglamentavo Lietuvos Statutas. Už savo darbą pilies teismo teisėjai ir pareigūnai pastovios algos negavo. Jiems mokėjo pagal Statuto nustatytus įkainius: nuo kiekvienos išnagrinėtos bylos, į knygas įrašyto dokumento ar išduoto jo nuorašo. Pilies teismas buvo žemutinė instancija, todėl nepatenkinti jo sprendimais galėjo juos apskusti LDK Vyriausiajam tribunolui arba karaliaus teismui.⁴ Pilies teismo nuosprendžiai dažnai būdavo labai griežti: mirties bausmė, kalėjimas, ištrėmimas (banicija), didelės piniginės baudos. Teismas turėjo savo kalėjimą ir budelį. Jo raštvedyboje XVI-XVII a. buvo vartota senoji rusų, dabar mokslinėje literatūroje dar vadinama senąja gudų arba LDK kanceliarine slavų kalba. 1697 m. lenkų kalba įteisinta kaip oficiali teismų kalba.

1792 m. pilies teismai buvo panaikinti; atsirado vadinamieji žemininkų teismai (ziemiańskie sądy). 1794-10-30 ir 1797-02-06 caro įsakais pilies teismai vėl atkurti ir įteisinti.⁵ Lietuvoje jie veikė iki 1831 m.

Trakų pilies teismo jurisdikcija apėmė visą pavieto teritoriją. LDK vietinių valdžios institucijų dokumentai buvo saugomi pačiose įstaigose. Didėjant kaupiamų aktų kiekiui ir jų saugojimo bei tvarkymo reikalavimams iškilo poreikis įsirengti specialias teismo archyvui tinkamas patalpas.

1768 m. vienuoliai dominikonai mainais už sklypą Trakų pusiasalio pilies teritorijoje bažnyčiai su vienuolynu pastatyti pasižadėjo vaivadijai pastatydinti kalėjimą, seimelių būstinę ir archyvą pilies bei žemės teismų aktams saugoti.⁶

³ Лаппо И. *Литовский Статут 1588 года* – Kaunas, 1938, T.2. P.212.

⁴ Avižonis K. *Teisė ir teismai* // Rinktiniai raštai – V; 1994, T.4. P.168.

⁵ Рубинштейн С. *Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малороссии за 240 лет с 1652 по 1892 гг.* - Вильна, 1894, P.161; 184; 398-399.

⁶ Baliulis A. ir kt. *Trakų miestas ir pilys. Istorija ir architektūra* – V; 1991. P.126.

1771 m. Trakų pavieto seimelyje pilies ir žemės teismų archyvui įrengti buvo nutarta skirti po pusę auksino (15 grašių) nuo dūmo. Dėl lėšų trūkumo statybos tęsėsi gana ilgai. Tik 1777 m. buvo pradėta Trakų pusiasalio pilies pietų bokšto rekonstrukcija, pritaikant jį pilies ir žemės teismo aktų archyvui. Šiuos darbus prižiūrėjo LDK Vyriausiojo tribunolo teisėjas Antanas Grinevičius. 1793 m. bokšto antrame aukšte buvo įrengtas archyvas, o du pirmojo aukšto kambariai padaryti išdinės sandėliu.

1831 m. caro valdžiai panaikinus Trakų pilies ir žemės teismus, jų bylos perėjo Trakų apskrities teismo žinion. 1840 m. Trakų archyvo aktus pervežė į Vilnių į LDK Vyriausiojo tribunolo archyvą, tuo metu buvusį bazilijonų vienuolyne. Tribunolo archyvo vedėjas Jonas Zienkovičius inventorizavo 332 gautas knygas ir ryšulius⁷. Jas sudarė Trakų pilies, žemės, pakamario, kaptūrinio teismų knygos, Merkinės žemės teismo aktai, taip pat Alytaus magdeburgijos dokumentai. 1843 m. bylos vėl buvo gražintos Trakų apskrities teismui, kuris 1853-1855 m. jas perdavė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui.

II. FONDO SUDARYMAS IR SUTVARKYMAS

Žinios apie fondą

1852 m. caro įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kurio direktoriu tapo Nikita Gorbačevskis. Jame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Trakų vaivadijos teismų knygas (380 vienetų) taip pat pervežė į šį archyvą. Prasidėjo aktyvaus ir kruopštaus dokumentų mokslinio-informacinio tvarkymo laikotarpis.

1872 m. pasirodė N.Gorbačevskio sudarytas senųjų aktų archyvo bylų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu. Trakų pilies teismas, kaip ir kitos LDK įstaigos, N.Gorbačevskio kataloge sudarė atskirą fondą, turintį 187 bylas.⁸ Jos buvo suskirstytos pagal dokumentų pobūdį: į aktų knygas, einamųjų reikalų protokolus, sumarinius ordinarinių ir teismo bylų rejestrus. Ankstyviausias dokumentas siekė 1642 m. Kiekviena byla gavo inventorinį numerį, apibrėžtos jos chronologinės ribos, nurodytas lapų kiekis.

1906 m. išleistas dalinai pertvarkytas Ivano Sprogio senųjų aktų katalogas buvo informatyvesnis. Trakų pilies teismo bylų kiekis nepasikeitė ir I.Sprogio kataloge sudarė 187

⁷ Mienicki R. *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923, P.24.

⁸ Горбачевский Н. *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской* – Вильна; 1872, P.200-205.

vienetus.⁹ I.Sprogis tiksliau suskirtė bylas pagal dokumentų pobūdį: į tvirtinamųjų aktų, einamųjų reikalų ir dekretų knygas; einamųjų reikalų ir dekretų protokolus; sumarinius, ordinarinių, taktinių, kalinių ir teismo bylų rejestrus. Kiekviena byla gavo naują inventorinį numerį, tiksliau apibrėžtos jos chronologinės ribos ir lapų kiekis.

N.Gorbačevskio ir I.Sprogio katalogai, nepaisant jų trūkumų ir neišbaigtumo, plačiai įėjo į mokslinę apyvartą, nes vėliau senųjų aktų informacinių leidinių nebuvo išleista.

XX a. vykę pasauliniai karai, įvairios okupacijos, ekonominė suirutė skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne vieną kartą buvo išvežamas į užsienį. Evakuacijų metu nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose.

1985 m. Lietuvos centriname valstybiniame istorijos archyve buvo atliktas Trakų pilies teismo fondo Nr. 345 bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimas ir paieška. Patikrinimas parodė, kad pagal I.Sprogio katalogą faktiškai yra 171, antrame apyraše – 148 bylos. Išaiškėjo, kad pagal I.Sprogio katalogą trūksta 16 bylų. Pravestos paieškos metu buvo nustatyta, kad 10 bylų saugomos Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje (fondas Nr.7 "LDK teismai"). Tai bylos Spr. Nr. 5915(Gor.Nr.5955), 5932-5935(5957-5960), 5937(5962), 5940(5965), 5942(5967), 5943(5968), 5946(5971). Skliausteliuose nurodyti bylų numeriai pagal N.Gorbačevskio katalogą, kadangi universiteto bibliotekos rankraštyne saugomos bylos turi tik šiuos šifrus (fondas Nr.7 "LDK teismai" bylų laikinas sąrašas 1981-04-17). Likusios 6 (šešios) bylos: Spr. Nr. 5931, 5936, 5938, 5944, 5947, 5971 buvo išbrauktos iš archyvo apskaitos, kaip nerastos paieškos metu (1985-02-06 nurašymo aktas Nr.1).

Pilies teismo tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygų, tvirtinamųjų, einamųjų reikalų ir dekretų protokolų; sumarinių, ordinarinių, taktinių, teismo ir kt. rejestrų apyrašas Nr.1.

Naujos senųjų aktų tvarkymo ir tobulinimo tendencijos, N.Gorbačevskio ir I.Sprogio kataloguose esančios klaidos ir trūkumai sistematizacijos ir fondavimo atžvilgiu, privertė vėl imtis naujo senų dokumentų tyrinėjimo ir tvarkymo. Pirmas etapas – tai LDK įstaigų fondų atskirų apyrašų kūrimas. Sudarant Trakų pilies teismo fondo Nr. 345 pirmą apyrašą buvo iškelti uždaviniai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės ir tikslios apskaitos įvedimas;
- 2) naujas bylų šifravimas;
- 3) fondavimas;

⁹ *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг/* сост. И.Спрогис – Вильна, 1901-1913, P.226-233.

- 4) tikslų dokumentų chronologinių ribų nustatymas;
- 5) bylų antraščių lietuvių-rusų kalbomis sudarymas.

Atlikus Trakų pilies teismo bylų inventorizaciją nustatyta kad, pirmame apyraše yra 171 saugojimo vienetas. Kiekviena byla naujai sudarytame apyraše gavo naują inventorinį numerį, tačiau šalia palikti seni N.Gorbačevskio ir I.Sprogio katalogų šifrai.

Trakų pilies teismo knygas sąlyginai galima suskirstyti pagal dokumentų pobūdį. Tai tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygos; tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų protokolai; taip pat sumariniai, teismo, ordinarinių, kalinių, taktinių, atnaujintų ir ekstrakadencinių bylų rejestrai. Dokumentų chronologinės ribos 1669-1826 m. Didesnė dalis XVII a. tvirtinamųjų aktų knygų saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje, o Trakų pilies teismo fondo Nr. 345 pirmame apyraše tokio laikotarpio bylų išlikę tik trys Nr. 16-18 (Spr. Nr. 5939, 5945, 5948). Didžioji dalis XVII a. dokumentų parašyti senąja gudų ir lenkų, o XVIII a. – tik lenkų kalbomis. Taip pat yra pavienių aktų parašytų lotynų kalba.

Atlikus Trakų pilies teismo bylų fondavimą nustatyta, kad jame yra dvi akivaizdžiai nefondinės bylos. Pirmą – tai Trakų žemės teismo bylų rejestras (byla Nr. 148; Spr. Nr. 6080), antra – tai Trakų žemės teismo išsiunčiamų raportų apie išspręstas ir neišspręstas bylas apskaitos knyga (byla Nr. 166; Spr. Nr. 6138). Nutarta, kad šias dvi bylas iškelti iš Trakų pilies teismo fondo Nr. 345 apyrašo Nr. 1 yra netikslinga, kadangi jų signatūros naudojamos daugiau kaip šimtą metų ir plačiai paplitusios mokslinėje literatūroje.

Aprašant Trakų pilies teismo fondo Nr. 345 pirmą apyrašą rasta sąlyginai nefondinių bylų. Tai du Trakų pakamario teismo dekretų nuorašai. Nuorašai bei kopijos to meto juridiniuose ginčiuose vaidino papildomų dokumentų-priedų vaidmenį, todėl ir jų fondinės priklausomybės nustatymas yra problematiškas. Be to gilesnė šių dviejų bylų analizė atskleidė tai, kad jos turi neteisingas signatūras Spr. Nr. 5941 (Gor. Nr. 5966) ir Spr. Nr. 5949 (Gor. Nr. 5974). Tai leidžia tvirtinti keletas svarbių požymių. Bylos savo turiniu, chronologija ir lapų kiekiu neatitinka N.Gorbačevskio ir I.Sprogio kataloguose pateiktų duomenų. Tolesnis tyrimas parodė, kad autentiškos bylos Spr. Nr. 5941 (Gor. Nr. 5966) ir Spr. Nr. 5949 (Gor. Nr. 5974) yra saugomos Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje (fondas Nr. 7 "LDK teismai").

Sprendžiant dviejų Trakų pakamario teismo dekretų nuorašų fondavimo klausimą nuspręsta, kad metodiniu požiūriu tikslinga: panaikinti byloms senus I.Sprogio ir N.Gorbačevskio šifrus; perkelti jas į naujai sudaryto Trakų pilies teismo fondo Nr. 345 pirmo apyrašo galą ir suteikti joms numerius Nr. 170, 171. Išdavoje, Trakų pilies teismo fondo Nr. 345 pirmo apyrašo bylų kiekis nepakito.

Vilniaus pilies teismo fondas Nr. 345 ateityje bus toliau tyrinėjamas ir tobulinamas, sudarant smulkias vietovardžių, asmenvardžių ir temines-dalykines rodykles.

Iš viso fondo Nr. 345 pilies teismų knygų nuolatinio saugojimo apyraše Nr.1 įrašyta 171 saugojimo vienetas, kurių chronologinės ribos 1669-1826 m.

LDK įstaigų dokumentų skyriaus
vyriausiasis paleografas

Aleksandr Baniusevič

ŠALTINIAI

1. *Lietuvos centrinio valstybinio archyvo fondų žinynas* / red. D. Butėnas – Vilnius, 1990, P. 18 – 32.
2. *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai* / red. J. Žiugžda – Vilnius, T.1. Feodalizmo laikotarpis. 1955.
3. Горбачевский Н. *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской* – Вильна, 1872. P. 200-205.
4. Лаппо И. *Литовский Статут 1588 года* – Kaunas, 1938, T.2.
5. *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг* / сост. И.Спрогис – Вильна, 1901 – 1913. P. 226-233.
6. Рубинштейн С. *Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малороссии за 240 лет, с 1652 по 1892 гг.* – Вильна, 1894.

LITERATŪRA

7. Avižonis K. *Teisė ir teismai* // Rinktiniai raštai – Vilnius, 1994. T. 4.
8. Baliulis A; Mikulionis S; Miškinis A. *Trakų miestas ir pilys. Istorija ir architektūra* – Vilnius, 1991.
9. Butėnas D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII – XVIIIa.* – Vilnius, 1997.
10. Mienicki R. *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923.
11. Vansevičius S. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai teisiniai institutai pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos statutus* – Vilnius, 1981.

ŽODYNAI

12. *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio padalijimo žinynas* – V; 1976, D.2
13. *Słownik geograficzny królestwa Polskiego I innych krajów słowiańskich* – Warszawa, 1892, T.12. P. 485-491.
14. Горбачевский Н. *Словарь древнего актового языка Северозападного края и Царства Польского* – Вильна, 1874.
15. *Ручной словарь или краткое содержание Польских и Литовских законов* – Санкт-Петербург, 1810. P. 93-94.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ АРХИВ ЛИТВЫ
ФОНДОВАЯ СПРАВКА ТРОКСКОГО ГРОДСКОГО СУДА

2005-02-14

Вильнюс

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДООБРАЗОВАТЕЛЕ

Гродские суды в Великом Княжестве Литовском (далее ВКЛ) появились после судебно-административной реформы, проведенной в 1564-1566 гг. Решения Бельского сейма 1564 г. и Литовский Статут 1566 г. создали основу нового административно-территориального деления ВКЛ, согласно которому в состав Троцкого воеводства вошли Троцкий, Гродненский, Ковенский и Упитский поветы. В Троках были учреждены поветовые гродский, земский и подкоморский суды. Литовский Статут точно разделил компетенцию этих судов и юридически обосновал судебную реформу.

Гродский суд был низшей инстанцией, рассматривавшей уголовные дела шляхты. Он решал дела о набегах на дворянские имения, изнасилованиях, грабежах, кражах, разорении костельного имущества, подделке документов, колдовстве, убийстве или ранении дворянина и пр. тяжкие криминальные преступления. Дела беглых крестьян и слуг, по усмотрению их владельца, мог решать как гродский, так и земский суды.

Юрисдикции Троцкого гродского суда принадлежала вся поветовая шляхта. В начале каждого месяца периодически в Троках или Меречи проходили судебные сессии, которые на старобелорусском языке назывались „*рочки*“ или на латинском языке „*kadencia*“. Сессии начинались в первых числах месяца и длились две недели. Гродский суд был единственной институцией в повете, должностные лица которого не выбирались, а назначались. Им руководил назначаемый королем поветовый староста, а в воеводстве (Троках)– воевода, который выполнял функции старосты. С начала XVII в. заседания гродского суда проходили в Троцком полуостровном замке. Воевода часто бывал занят другими важными государственными делами, поэтому из-за нехватки времени не мог участвовать в заседаниях суда. В этих случаях закон его обязывал назначать должностных лиц гродского суда: подстаростия, судью и писаря. Основными требованиями для кандидатов в судьи было их дворянское сословие, хорошая репутация, знание права и старобелорусского языка, употреблявшегося в тогдашнем делопроизводстве.

Гродский суд был коллегиальным органом. Дела рассматривали и решения по ним принимали втроём: воевода или его заместитель подстаростий, гродский судья и писарь. В

случае болезни или отсутствия по уважительным причинам одного из них, сессия отзывалась. Судья, три раза неучаствовавший в заседаниях суда, терял свою должность. Все действия должностных лиц гродского суда могли быть обжалованы в земском суде. Писарь ведал гродскими книгами, в которые вписывал разные юридические акты. Также в эти книги вписывались и документы государственного значения (инструкции послам на сейм, решения сеймиков, королевские универсалы, привилегии и пр.). Записи, внесённые в гродские книги, имели силу актов, подтвержденных нотариусом. Судьям в их деятельности помогал возный. Он вручал вызовы в суд, проводил осмотр места преступления, официально подтверждал обстоятельства дела, участвовал в судебных заседаниях и др. За насилие против возного законом были предусмотрены строгие наказания.

Деятельность и функции гродского суда подробно регламентировал Литовский Статут. За свою работу судьи и другие должностные лица постоянного жалования не получали. Им платили по расценкам установленным в Статуте: от каждого решенного дела, от каждого вписанного документа и выданной выписи. Гродский суд был низшей инстанцией, решения которого каждый мог обжаловать в Главном Литовском трибунале или королевском суде. Приговоры суда того времени часто бывали очень строгими: смертная казнь, заключение, ссылка (баниция), телесные наказания, большие денежные штрафы. Гродский суд имел свою тюрьму и палача. В XVI-XVII вв. в судебном делопроизводстве употреблялся древнерусский или старобелорусский язык, в литовской научной литературе ещё называемый славянским канцелярским языком ВКЛ. В 1697 г. в судах узаконен польский язык.

В 1792 г. гродские суды были упразднены, а их функции переданы землянским судам. Согласно царским указам с 30 октября 1794 г. и 6 февраля 1797 г. гродские суды опять восстановлены и узаконены. В Литве они действовали до 1831 г.

Юрисдикция Троцкого гродского суда охватывала всю территорию повета. Документы местных государственных институций ВКЛ хранились в самих учреждениях. Увеличение количества накапливаемых актов, новые требования их хранения и комплектования, предусматривали устройство специальных под нужды архива приспособленных помещений.

В 1768 г. кс.доминиканцы приобрели земельный участок в Троцком полуостровном замке для строительства своего монастыря. В обмен за это, они обязались властям воеводства построить тюрьму, помещения для заседаний сеймиков и архив для хранения актов Троцкого гродского и земского судов.

В 1771 г. на Троцком поветовом сеймике на строительство городского и земского архива было решено ввести налог по половине золотого (15 грошей) с дыма. Из-за нехватки средств работы затянулись. Только в 1777 г. началась реконструкция южной башни полуостровного замка, которая была предназначена для хранения актов Троцкого городского и земского судов. Присмотр за работами был поручен судье Главного Литовского трибунала Антонию Гриневичу. В 1793 г. строительство было закончено. Второй этаж южной башни занял архив, а две комнаты первого этажа были приспособлены для нужд местного казначейства.

В 1831 г. царская власть упразднила Троцкий городской и земский суды. Их дела перешли в ведение Троцкого уездного суда. В 1840 г. акты троцкого архива были перевезены в Вильно в архив Главного Литовского трибунала, который в то время находился в базилианском монастыре. Его заведующий Ян Зенкович инвенторизовал 332 книги и связки документов. Это были акты Троцкого городского, земского, подкоморского и Меречьского земского судов, а также документы Олитской магдебургии. В 1843 г. эти дела были снова возвращены Троцкому уездному суду, который в 1853-1855 гг. передал их Виленскому центральному архиву древних актов.

II. СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

В 1852 г. царским указом был учреждён Виленский центральный архив древних актов, директором которого назначен Никита Горбачевский. В нём должны были быть собраны все документы учреждений ВКЛ, составленные до 1799 г. Судебные книги Троцкого воеводства (380 единиц) также передали в этот архив. С этого времени началась активная научно-техническая обработка документов и создание информационного аппарата.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве древних актов. Троцкий городской суд, как и другие учреждения ВКЛ, в каталоге проходил как отдельный фонд, имеющий 187 дел. Они были распределены по характеру документов на актовые книги, поточные протоколы и разного типа реестры: суммарийные, ординарийных и судебных дел. Самым древним являлся документ с 1642 г. Каждое дело имело инвентарный номер, были указаны хронологические рамки документов и количество листов.

В 1906 г. был издан частично усовершенствованный каталог древних актов Ивана Спрогиса. Трокский гродский суд в нём состоял из 187 дел. И.Спрогис точнее распределил дела по типу документов на акты крепостные, поточные и декретовые книги; акты крепостные, поточные и декретовые протоколы, а также на суммарийные, ординарийные, судебные, тактовые и др. реестры. Каждое дело получило новый инвентарный номер, точнее были указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Каталоги Н. Горбачевского и И. Спрогиса, несмотря на их недостатки, широко вошли в научный оборот. В XX веке прошедшие мировые войны, оккупации, экономическая разруха болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива древних актов. Он несколько раз был вывезен за границу. Во время эвакуаций немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств.

В 1985 г. в центральном государственном историческом архиве Литвы была проведена проверка наличия и состояния дел Трокского гродского суда фонд № 345. В результате проверки установлено, что по каталогу И. Спрогиса оказалось в наличии 171, по описи № 2 – 148 дел. . Выяснилось, по каталогу И. Спрогиса отсутствуют 16 дел. В процессе проведения розыска было установлено, что 10 отсутствующих дел хранятся в рукописном отделе библиотеки Вильнюсского университета (фонд № 7 „Суды ВКЛ“). Это дела Спр. № 5915 (Гор. № 5955), 5932-5935 (5957-5960), 5937 (5962), 5940 (5965), 5942 (5967), 5943 (5968), 5946 (5971). В скобках указаны шифры по каталогу Н. Горбачевского потому, что в рукописном отделе библиотеки университета эти дела имеют номера только Горбачевского. Розыск остальных 6 (шести) отсутствующих дел Спр. № 5931, 5936, 5938, 5944, 5947, 5971 не дал положительных результатов, потому они были сняты с учёта архива.

Первая опись фонда № 345 „Трокский гродский суд“

Новые тенденции научной обработки документов, незавершенность и недостатки каталогов Н. Горбачевского и И. Спрогиса с точки зрения фондирования и систематизации, явились стимулом для новых исследований и усовершенствования древних актов. Первым этапом этой работы было создание отдельных описей к фондам учреждений ВКЛ. При составлении первой описи Трокского гродского суда были поставлены задачи:

- 1) проверка наличия и физического состояния дел, введение точного фактического учёта древних актов;
- 2) перешифровка дел;
- 3) фондирование;

- 4) уточнение хронологических рамок документов;
- 5) составление заголовков на литовском и русском языках.

В результате проверки установлено, что в первой описи фонда № 345 „Трокский гродский суд“ имеется в наличии 171 единица хранения. Каждое дело в новосозданной описи получило новый инвентарный номер, рядом оставлены старые шифры каталогов И. Спрогиса и Н. Горбачевского.

Дела Трокского гродского суда условно можно разделить по типу документов на актовые крепостные, поточные и декретовые книги; актовые крепостные, поточные и декретовые протоколы, а также на суммарийные, судебные, ординарийные, тактовые, экстракаденцийные и др. реестры. Крайние даты документов 1669-1826 гг.

Большая часть актовых крепостных книг с XVII в. хранятся в рукописном отделе библиотеки Вильнюсского университета, а в описи № 1 фонда № 345 „Трокский гродский суд“ имеются только три дела данного периода (№ 16-18; Спр. № 5939, 5945, 5948). Большинство документов с XVII в. написаны на старобелорусском и польском, а XVIII в. на польском языках. Намного реже встречаются акты написанные на латинском языке.

Во время фондирования дел установлено, что в первой описи фонда № 345 „Трокский гродский суд“ имеются два нефондовых дела. Первое – это реестр судебных дел Трокского земского суда (дело № 148; Спр. № 6080), второе – это книга учёта высылаемых из Трокского земского суда рапортов о завершённых и незавершённых судебных делах (дело № 166; Спр. № 6138). Решено, что выводить эти два дела из описи № 1 фонда № 345 „Трокский гродский суд“ нецелесообразно ввиду того, что их шифры использовались более века и широко вошли в научный оборот.

В описи № 1 фонда № 345 „Трокский гродский суд“ обнаружены также дела фондовую принадлежность которых установить довольно сложно. Это относится к двум копиям декретов Трокского подкоморского суда. Копии и выписи документов играли в юридических спорах роль документов-приложений, поэтому и установить их фондовую принадлежность проблематично. При описании этих двух дела установлено, что они имеют ошибочные шифры Спр. № 5941 (Гор. № 5966) и Спр. № 5949 (Гор. № 5974). Содержание дел, их хронология и количество листов не соответствует данным каталогов Н. Горбачевского и И. Спрогиса. В время проведения дальнейшего розыска было установлено, что подлинные дела Спр. № 5941 (Гор. № 5966) и Спр. № 5949 (Гор. № 5974) хранятся в рукописном отделе библиотеки Вильнюсского университета (фонд № 7 „Суды ВКЛ“).

При обсуждении вопроса о фондировании двух копий декретов Трокского подкоморского суда решено, что с методической точки зрения целесообразно оставить эти

два дела в описи № 1 фонда № 345 „Трокский гродский суд“, при этом ликвидировать несоответствующие шифры И. Спрогиса и Н. Горбачевского и присвоить им номера новосоставленной описи № 170, 171. В итоге, количество единиц в первой описи фонда № 345 „Трокский гродский суд“ не изменилось.

В будущем будет проводиться работа по дальнейшему усовершенствованию фонда № 345 „Трокский гродский суд“, которое предусматривает создание подробных географического, именного и тематическо-предметного указателей.

Всего в описи № 1 фонда № 345 „Трокский гродский суд“ имеются 171 единицы хранения, хронологические рамки которых 1669-1826 годы.

Отдел документов учреждений ВКЛ

Старший палеограф

Александр Банюевич